

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Історико-правова доктрина української державності займає важливе місце в юридичній науці сучасної України та відіграє провідну роль у сьогочасному державотворенні, оскільки збагачує історичним досвідом та історичними уроками нинішніх політиків, державних і громадських діячів, українське суспільство загалом. Ця доктрина визначає, що Україна має власну багатовікову історію державотворення, а також багату скарбницю пам'яток українського права, у яких зафіксовано ідею державності та закріплено право українців мати власну державу.

Сьогодні необхідно затвердити єдину національну історико-правову доктрину становлення і розвитку української державності, яка відповідала б українському центризму та у якій було б аргументовано, що Україна належить історично, геополітично і культурно до європейської цивілізації.

В історії української державності значну роль відіграло право, яке виникає з формуванням державності. Українське право було своєрідним провідником державності. Особлива роль належить українському звичаєвому праву, яке зберігало, підтримувало та розвивало ідеали державності. Завдячуючи звичаєвому праву, в періоди відсутності української держави було збережено пам'ять про власну державність. Ідея української державності існувала в думках, культурі, праві, пам'яті народу, яка передавалася від покоління до покоління. Завдяки збереженню в українському народі ідеї державності українська держава відродилася у 1649, 1917–1918, 1941, 1991 рр.

Одним із головних елементів розвитку української державності, її ідентичності була правова традиція, в якій зафіксовано узагальнений правовий досвід, пам'ять, знання та правові уявлення, що передавалися від покоління до покоління як прийнятні способи організації суспільства, моделей формування правового устрою, ієрархії цінностей у праві та ін. Для українського народу характерним є прагнення до упорядкованості, що концентрується в праві, правді, яким протистоять неправда, кривда. Прагнення до порядку належить до тих характерних рис, які формувались українською нацією упродовж усього періоду її існування. На їх формування значно впливав високий духовний рівень української нації (цінування справедливості, добра, щирості, доброзичливості, миролюбства, працьовитості, гідності, чесності тощо). Усвідомлення цінності права (особливо звичаєвого) відбувалося у житті українців через призму української правової культури і проявлялося у визнанні права головним чинником збереження самобутності й самовідтворення української нації та забезпечення незалежності. Самобутність характеризується як природна своєрідність, не схожа на інші, як самостійність

у своєму розвитку, незалежність від сторонніх впливів. Окрім цього, українці, подібно до інших європейських народів, усвідомлювали ціннісне значення права у суспільстві, адже воно увесь час супроводжує людину й суспільство загалом, регулює найважливіші суспільні відносини, виховує суспільство та ін.

На підставі історико-правового аналізу становлення і розвитку української державності обґрунтовано, що поняття і зміст державності є значно ширшим порівняно з поняттям і змістом держави. З поняття “державність” формувалося поняття “держави”. Державність включає в себе не тільки державні, а й недержавні інститути, які пов’язані з державою та істотно впливають на неї, напрями її діяльності. Державність – це тривалий і складний процес боротьби української нації як корінної, титульної за право створити національну державу. Державність має своїм результатом створення держави як підсумок розвитку української нації. Державність – своєрідний фундамент, коріння держави.

Вивчення витоків, етапів становлення та розвитку української державності сприяє усвідомленню і розумінню того, що будь-який народ, будь-яка нація є сильною передусім тоді, коли вона досконало знає своє минуле, своє коріння та походження. Історичні знання про українську державу сприяють формуванню національної свідомості та патріотизму як важливого суспільного і морального принципу, що характеризує ставлення людей до своєї Батьківщини. Патріотизм виявляється у певному способі дій та складному комплексі суспільних почуттів, що загалом називається любов’ю до неї. Патріотизм як одне з найглибших почуттів формувався століттями і тисячоліттями розвитку української нації; це діяльне ставлення до Батьківщини, яке спирається на природний зв’язок людини з нею і віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю. Це проявляється у творчій праці, в зміцненні та захисті своєї державності, територіальної цілісності і недоторканності. Патріотизм необхідно виховувати з дитинства, особливо в період формування особистості. Завдяки вивченню історії української державності сучасному поколінню українців необхідно зрозуміти, що природний зв’язок із Батьківщиною має місце як почуття, що виникає об’єктивно, без цілеспрямованого ідеологічного впливу і змістовно включає: 1) турботу про інтереси та історичну долю держави і готовність заради неї до самопожертви; 2) вірність Батьківщині, що веде боротьбу з ворогом, окупантом; 3) гордість за соціальні та культурні досягнення своєї держави; 4) співчуття до страждань народу і негативне ставлення до соціальних вад суспільства; 5) повагу до її історичного минулого й успадкованих традицій; 6) прив’язаність до місця проживання (села,

міста, області, держави загалом). Як показує національний багатівіковий досвід державотворення, почуття патріотизму, національної гордості виникають також на ґрунті досягнень та успіхів у національному житті. З ідеєю патріотизму тісно пов'язані ідеї національного відродження та ідея національної державності. Єдиною основною життєдайною їх силою є насамперед зростання національної свідомості, відчуття великої прив'язаності людей до своєї Батьківщини, звичаїв, традицій, мови, історії. Важливою ознакою нації є гідність, яка формується і виховується змалку, у школі, армії, під час праці та у повсякденному житті.

Сьогодні важливо усвідомити, що історія української державності є основою для формування українського центризму, який спрямований на розвиток та утвердження сучасної української держави. Упродовж історичного державно-правового розвитку України, вона ставала державою-лідером, досягла значного політичного й правового розвитку і за рівнем права, економіки та культури входила до когорти найпередовіших країн тогочасної Європи. Основою цього була ідея, яка передбачала власний державницький шлях розвитку. Національна історія державності є дієвим інструментом згуртування українського суспільства, вагомим засобом зміцнення державної єдності України, її незалежності та національної безпеки. Ґрунтовне вивчення та узагальнення багатівікового досвіду національного державотворення має надзвичайне значення як для самоідентичності кожного українця, так і для консолідації українського народу заради розвитку сильної України. У цьому аспекті базовим, фундаментальним вбачається необхідність мати глибокі знання про історичні етапи розвитку української державності. Вивчення історії української державності має важливе теоретичне і практичне значення, становить передумову відновлення та збереження національної пам'яті українського народу, консолідації, розвитку української нації, її історичної свідомості та культури.

Українська державність має понад тисячолітню тяглість, а її еволюція відбувалася у руслі загальної європейської історії. Висвітлення історії української державності є одним із важливих атрибутів сучасної держави, її суверенності та ідентичності. Держава і державність – невід'ємні одна від одної, а модель держави умовно тоді цілісна, коли крім дерева відображено і його коріння. Нарешті, це потрібно для врахування історичних уроків, позитивного і негативного державотворчого досвіду, адже історію не даремно називають найкращою вчителькою і вихователькою у житті. Звернення до історії української державності пробуджує національну гордість, формує духовність та історичну пам'ять українців, роль якої у розбудові нашої держави є ваговою.

Витоки української державності сягають у Трипілля, яке 7 000 років тому на території від Карпат до Дніпра і Чорного моря, зокрема на сучасних українських землях, витворило унікальну культуру і традиції, які збережені до сьогодні; а також в Антське царство, що існувало майже три століття, від початку IV – до VII ст. н. е. між Дністром і Дніпром, тобто на території сучасної України, та в Київській Русі, ядром, основою, якої були українські землі. Етапами становлення і розвитку української державності були: перший – Антська держава, київська княжа держава – Україна-Русь, Галицько-Волинська держава. 700-літній період існування Києво-Руської держави – України-Руси та Галицько-Волинської держави став могутнім фундаментом становлення української держави, а також основою для духовного і державницького відродження народу у XVI–XVIII ст. Другий етап – Козацько-Гетьманська держава. Як і за часів козаччини політичні діячі спиралися на традиції Київської Русі та Галицько-Волинської держави, так і в новітній історії XIX–XX ст. Гетьманщина стає основою нового державницького відродження. Усвідомлення спадкоємності державницького життя давало новому поколінню українських політичних діячів впевненість у правоті своїх державницьких змагань. Третій етап – Українська Народна Республіка (далі – УНР) за Центральної Ради, Українська Держава за П. Скоропадського, УНР за Директорії та Західноукраїнська Народна Республіка (далі – ЗУНР). Четвертий – Карпатська Україна (1939 р.), Українська держава (1941 р.). П'ятий – соціалістична квазідержава та союзна республіка у складі СРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка (до 30 січня 1937 р. – Українська Соціалістична Радянська Республіка). Шостий – сучасна Українська держава.

Український народ упродовж багатьох віків живе на своїй історичній землі. Про це ще у 1903 р. на високому науковому рівні як для того часу обґрунтував видатний український історик світової слави М. Грушевський у своїй ґрунтовній науковій праці “Звичайна схема руської історії і справа раціонального укладу історії східного слов'янства”. ґрунтовний аналіз історичного розвитку державотворчих процесів на українських землях упродовж I–IX ст., а також беручи до уваги загальноновизнані історичні традиції, усталені критерії, дає підстави стверджувати, що зародження права на території сучасної України в античну добу пов'язується насамперед із правовими традиціями скіфів та автохтонного населення, що мешкало на територіях, включених до їхніх ранньодержавних утворень, а також мешканців північнопричорноморських полісів. Наративні, епіграфічні та археологічні джерела засвідчують наявність у державах Північного Причорномор'я достатньо розвиненої, складної та розгалуженої системи правового регулювання суспільних відносин. Вже почи-

наючи з кінця VII–VI ст. до н. е. тут поступово складаються окремі елементи базових галузей права, які формуються одночасно з державністю. У Скіфії вони формувалися на власних традиційних засадах, а до Херсонесу, Ольвії, Пантікапею та інших полісів прийшли переважно з правової системи афінської держави через метрополії – Гераклею Понтійську та Мілет. Незважаючи на певні місцеві особливості, основні інститути права (цивільного, кримінального, процесуального) північнопонтійських міст-держав у своїй основі були подібними до правових основ регулювання суспільних відносин в інших тогочасних грецьких полісах.

Об'єктивні наукові підходи щодо визнання часу зародження держави дають підстави вважати, що початки державотворчих процесів на українських землях історичні джерела пов'язують із заснуванням держави антів. Згодом ця держава трансформувалася у княжіння окремих племен, зокрема полян, сіверян, деревлян, дулібів та ін. Консолідація слов'янських племен на межі VIII–IX ст. навколо Києва спричинила утворення могутньої ранньої української держави – України-Руси, основою, центром якої були нинішні українські землі. Держава Київська Русь станом на 838 рік була відома на міжнародній арені. Ця дата стала вінцем у тривалій історії пошуку часу започаткування ранньої української державності. Роси, русини, українці – це історичні етноніми одного народу, мовою якого є українська, яка відома ще з VII ст. Відповідно, датою першої письмової згадки і датою заснування Української держави є 838 р., коли посольство русів від імені Руської держави уклало вигідну торгівельну угоду з Візантійською імперією, однією з авторитетних держав тогочасного міжнародного життя. У 839 р. на прохання візантійського імператора Філофея, послів від народу рос прийняв король франків Людовик Благочестивий. За свідченням “Баварського географа” руси були незалежним народом на землях між хозарами та уграми. Тобто, на той час вони не були підданими Хозарії і не сплачували данину каганату. Додатковим аргументом на користь цієї наукової концепції є 840, 852, 860 та інші роки, у яких Руська держава виступала як самостійний суб'єкт тогочасних міждержавних і міжнародних відносин. Так, у “Повісті минулих літ” – першому літописному зведенні княжої України-Руси, укладеному в Києві у XI – на початку XII ст. літописцем Нестором під 852 роком зафіксовано повідомлення: “В літо 6360 (852), індікта 15, коли почав царювати Михайло, почала прозиватися Руська земля”. Тут же зафіксовано, що при цьому князеві “приходила Русь на Царгород, про що пишеться в грецькому літописанні; так от від цієї дати почнемо і відлік зробимо...”. Науковими аргументами про те, що 838 р. є першою письмовою згадкою й одночасно її можна вважати офіційною датою заснування київської держави

України-Руси, власне, Української держави є: по-перше, київська княжа держава Україна-Русь мала свою територію, до якої входили теперішні українських землі, і назву, про що зазначено у Літописі, міждержавних угодах – “наша земля почала іменуватися Руською”. Визнання території і назви країни можна трактувати як початок політичної ідентифікації та, відповідно, одну з важливих ознак існування держави. Становлення держави пройшло тривалий шлях своєї еволюції. Її основними етапами було означення спочатку держави (державного утворення) іменем пануючого племені, потім використання для означення назви держави слів “земля”, “влада” і т. д., а в нові часи – з використанням слова “nation” (народ). По-друге, київська княжа держава Україна-Русь мала розвинуту систему органів державної влади. За формою державного правління вона вважалася ранньосередньовічною монархією. Очолював державу Великий князь. Йому належала верховна законодавча влада. Великий князь зосереджував і виконавчу владу, будучи главою адміністрації, він виконував також функції воєначальника й особисто водив військо у бій. Мали князі й судову владу. Діяльність князя скеровувалася радою бояр. Правлячий князь у разі необхідності скликав народні збори населення – віча, які були важливим органом влади і були відомі вже в добу племінного ладу. У “Літописі” також зафіксовано, що у IX ст. Русь, осередком якого була сучасна Київщина, здійснила великий військовий похід на Візантію, яка упродовж майже тисячоліття була найсильнішою державою в світі. Її політичного впливу зазнали всі країни і народи Європи та багато країн на Близькому і Середньому Сході. Цей вплив ґрунтувався не тільки на військовій силі Візантійської імперії, а й на умілій і гнучкій зовнішній політиці, яка для досягнення політичної мети використовувала засоби економічного, ідеологічного (церковного) і культурного тиску. Формування першого державного об’єднання на землях східних слов’ян – Київського князівства за часів Аскольда ознаменувало вихід Русі на міжнародну арену. Як відомо, 18 червня 860 р. руський флот на чолі з київським князем Аскольдом наблизився до бухти Золотий Ріг і взяв в облогу Константинополь. Імператору Михаїлу III довелося сплатити контрибуцію та надати привілеї руським купцям на землях Візантії. Створення Київської держави й утвердження князя Олега в Києві ознаменувало створення сильної країни, з якою довелося рахуватися Візантії ще тривалий час. Для того щоб здійснити військовий похід проти Візантії, Київська держава у той час досягнула значного рівня розвитку, особливо державної організації, військової могутності та мала міжнародне визнання. Як свідчать візантійські джерела, у той час відбулося перше, так зване Фотієве хрещення Київської Русі. А для такого хрещення

необхідне було функціонування сильної державної влади. По-третє, у київській княжій державі України-Русі сформувалося право як важливий регулятор суспільних відносин, найважливішими джерелами якого були: спочатку звичаєве право, князівські статuti і уроки, а згодом “Руська Правда” та ін. По-четверте, у “Повісті” зазначено, що саме з 852 р. започатковується власна хронологія і за роками письмово фіксувалися найважливіші державні події у Київській Русі. Тобто вже тоді при князівському дворі існувала державна канцелярія. Це дає право стверджувати про те, що становлення і розвиток ранньої української (тоді – руської) державності було результатом внутрішнього закономірного соціально-економічного і політичного розвитку слов’янських племен на території сучасної України, а не принесено ззовні. У “Повісті” переважно іменувалися нинішні українські землі, передусім Київ, Чернігів і Переяслав. Отже, проаналізовані історичні джерела дають нам підстави вважати, що станом на 838 р. вже повноцінно існувала високорозвинута, як для того часу, рання українська держава – Україна-Русь. Отже, 838 р. можна вважати початком історичного відліку Української державності. З-понад 1180-літньою історією сучасна Українська держава належить до найстаріших держав Європи.

Значну роль у розвитку й утвердженні Київської Русі відіграло право. Видатні пам’ятки українського права засвідчують, що засновники і правотворці Київської держави трансформували значну кількість звичаїв предків у звичаєве право. Вони також використали досвід суддівської практики князів Русі, практику регулювання нових суспільних відносин, рецепіювали частину норм візантійського права і в “Правді Руській”, “уставному” законодавстві втілили високий рівень юридичної думки, правової культури, законодавчої техніки, завдяки яким Київська Русь досягнула значного політичного розвитку і за рівнем економіки та культури увійшла до когорти найперевішних країн тогочасної Європи. За великого київського князя Ярослава Мудрого міжнародний авторитет Києво-Руської держави – України-Руси високо цінували в тогочасних впливових європейських колах, про що свідчать численні руські літописи та європейські хроніки. Правителі багатьох європейських держав вважали за честь поріднитися з великими київськими князями. Києво-Руська держава була тим фундаментом, з якого і розпочалося створення української держави. Вона справила вагомий вплив на культурні, політичні та державотворчі процеси у Східній Європі.

Однією з важливих ознак Галицько-Волинської держави було право, що встановлювалося (санкціонувалося) великим князем, який наділявся законодавчими повноваженнями, видаючи статuti, грамоти, дозво-

ляючи застосовувати джерела права часів Київської Русі. Чинні джерела права у Галицько-Волинській державі утворювали внутрішню погоджену галицько-волинським князем цілісність, єдність, тобто систему права. Право Галицько-Волинської держави формулювало правила поведінки у вигляді прав та обов'язків; мало формальну визначеність за змістом, тобто форму зовнішнього виразу ("Руська правда", князівські статuti, грамоти тощо); забезпечувалося державним примусом; забезпечувало соціальний порядок та упорядковувало поведінку людей. Джерела права у той час були важливим способом зовнішнього вияву правових норм. Їхня різноманітність зумовлена необхідністю систематизації правових норм у Галицько-Волинській державі. Проте цьому не сприяли як внутрішні, так і зовнішні чинники. Зокрема, внутрішні князівські міжусобиці, боярське свавілля, монгольське нашествя послабили, а отже призвели до загибелі Галицько-Волинської держави, а це, зі свого боку, не дало змоги систематизувати чинні джерела права.

Завдяки чинності звичаєвого права у періоди втрати української державності було збережено її ідеали, пам'ять про неї. Так званий литовсько-польський період розвитку українського права (друга половина XIV – перша половина XVII ст.) був органічним етапом історії українського права. Упродовж цього періоду більшість українських земель перебували у складі Великого князівства Литовського та Польського королівства, а згодом, після унії цих держав, – у складі Речі Посполитої. Після Люблінської унії українські землі набули статусу коронних, але на них продовжувало поширюватися право Великого князівства Литовського, яке зазнало значного впливу джерел руського права.

Основу правової системи Великого князівства Литовського становили правові норми, інститути та принципи, що сформувалися та функціонували у праві Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Українська правосвідомість визначала напрями та характер розвитку права упродовж другої половини XIV – першої половини XVII ст., у створенні писаного права брали участь українські юристи та державні діячі. Упродовж XV–XVI ст. литовсько-руське право розвивалося у загальноєвропейському руслі, зазнаючи впливу римського права та європейського міського права (у варіанті магдебурзького права), вбираючи сформовані в добу Ренесансу та Реформації передові гуманістичні ідеї та цінності, однак зберігаючи при цьому українську основу. Право Гетьманщини, запозичивши значну частину литовсько-руських правових норм, стало наступним етапом розвитку інститутів литовсько-руського права. Тож литовсько-руське право є своєрідним містком, який забезпечив безперервність української правової традиції в умовах латентної української держав-

ності. Свідченням його потенціалу як регулятора суспільних відносин було, зокрема, те, що Статут Великого князівства Литовського 1588 р. зберігав чинність на землях Правобережної України до 40-х років. XIX ст.

Значний вплив на розвиток місцевого самоврядування в Україні (XIV–XIX ст.) мало магдебурзьке право, яке сприяло формуванню самоврядування у містах, демократизму та регламентувало міське життя на підставі правових норм, створювало правову основу для належного функціонування міст. Майже всі українські міста, що перебували у складі Галицько-Волинської держави, Польського королівства, Великого князівства Литовського та Гетьманщини володіли магдебурзьким правом. У середині XVIII ст. українських міст, що мали магдебурзьке право, налічувалося близько 1 000.

Найважливішу місію щодо збереження української державності виконувало звичаєве право, особливо в Запорозькій Січі. Звичаєве право у запорозьких козаків відіграло важливу роль у регулюванні суспільних відносин. Воно мало переважно усний характер і передавалося від покоління до покоління. Визнання та дотримання його норм було однією з умов перебування та проживання у козацькому середовищі. Звичаєве право сприяло виробленню особливої козацької правосвідомості, яка ґрунтувалася на загостреному відчутті справедливості, рівності та чесності. Військовий стан, у якому майже постійно перебували козаки, вимагав дотримання безумовного та чіткого правопорядку і виконання обов'язків кожним із них. До військового стану був підпорядкований і соціально-економічний уклад, який давав змогу забезпечувати козаків усім необхідним. Через це норми звичаєвого права використовувалися у різноманітних сферах регулювання правовідносин: у способах і формах управління козаками та створенні управлінських органів, у відносинах козаків між собою та сусідніми народами, а також у громадському житті та побуті. Тому козацьке звичаєве право стало важливим етапом українського державотворення і правотворення. Значним позитивом було те, що українці заявили про себе всьому світові як окрема нація, яка має право на власну державу; значно підвищився рівень національної свідомості тогочасного українського народу; українці здобули досвід державотворення, який міцно вкоренився в історичну пам'ять і став надбанням наступних поколінь борців за Українську державу. Закарбувавшись у людській пам'яті, запорозьке козацтво нагадувало наступним поколінням про славні сторінки наших предків і закликало до подальшої боротьби за національну українську незалежну державу.

Відроджена Козацько-Гетьманська держава досягла значних успіхів у державотворенні, проте державність, на жаль, не зберегла. Вона зали-

шила у спадщину українському народові величезні державницькі традиції і досягнення, зокрема й у галузі права, які стали акумулятором відродження національної державницької ідеї у XIX і XX ст. Україна-Гетьманщина посіла важливе місце серед європейських держав. Українські козацькі війська стали однією з вирішальних сил, які зупинили наступ Османської імперії на Європу. Правова система Гетьманщини є доволі складною правовою категорією з багатьма політичними, соціальними, культурними, релігійними, ментальними складниками та значним зовнішнім впливом. Таке тісне сплетіння і взаємообумовленість підсистем у форматі глобальної соціальної системи суттєво позначилося на національній правосвідомості тогочасного населення Гетьманщини та вплинуло на подальший розвиток українського права, характер і тип національних правових систем. Основоположними засадами правової системи Гетьманщини, безумовно, є історичність і наступність та втілені у ці процеси такі елементи, як правова традиція, правова культура, правова свідомість, правова ментальність тощо. Її головними чинниками та визначальними рушійними силами стали ідеї свободи, національної самоідентифікації, демократії, рівноправності, соборності, справедливості національно-визвольних рухів, створення самостійної незалежної держави тощо. Українська козацька держава у своїй правовій системі акумулювала домінуючі правові цінності успадковані українським народом із давніх-давен, зберегла та примножила їх через спорідненість із європейською правовою традицією, послуживши формуванню та розвитку українського права загалом. Досить активна міжнародно-правова діяльність Української козацької держави, підтверджена значною кількістю міждержавних угод, сприяла наповненню її правової системи міжнародно-правовим компонентом, зближуючи таким чином із правом європейських держав.

У складних умовах втрати української державності наприкінці XVIII ст. українське право зберігалося у край несприятливих умовах у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій. Зокрема, дослідження українського права XIX – початку XX ст. підтверджує певні положення німецької історичної школи права. Похідний характер позитивного права щодо звичаєвого обумовив ту обставину, що в умовах постійного витіснення українського позитивного права Австрійською (Австро-Угорською) та Російською імперіями саме звичаєве право стало середовищем української державно-правової традиції, зберегло той самий “дух народу”, який можна назвати культурно-правовим “кодом” (культурно-правовою ідентичністю), “правовою пам’яттю” народу. Урешті-решт, соціальна значущість українського права, його вплив на правові відносини, передусім

щодо регулювання поземельних відносин, землеволодіння, організації місцевого самоврядування (як міського, так і сільського), відносин у селянських родинах були тим об'єктивним чинником, який стримував потужний асиміляторсько-інкорпораційний тиск імперій (особливо Російської) щодо створення єдиної загальноімперської правової системи. Це обумовило й те, що західноукраїнські землі стали “законодавчим полігоном” випробування імперського законодавства Австрійської імперії. Тут апробувалися найважливіші загальноімперські закони і кодекси. Російська імперія до 1840-х років мирилася з існуванням і дією українського права (“місцеві закони”), до 1860-х – зберігала особливості правового регулювання оподаткування на українських землях (статус так званих “привілейованих губерній”). У процесі скасування кріпосного права у 1861 і подальші роки вона була вимушена враховувати українські особливості правового режиму землекористування (подвірно-спадкового), а на початку ХХ ст. одним із завдань столипінської реформи було формування системи землеволодіння подібної до тієї, що існувала на більшій частині території України (руйнування колективної общинної поземельної правосуб'єктності). Все наведене вище обумовило особливості буття українського права у найтяжчі часи його історії (доба перебування у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій) і стало підґрунтям відродження української державності та правової системи у 1917 і подальших роках. Злука 22 січня 1919 р. об'єднала УНР та ЗУНР і втілила багаторічну мрію українського народу про єдину національну державу й формування національної правової системи.

Проголошення національної державності у формі УНР за часів Центральної Ради, Української Держави за П. Скоропадського, УНР за Директорії і ЗУНР мала важливе значення для відновлення Україною незалежності у 1991 р., утвердження історичної єдності українських земель, консолідації українського суспільства, зміцнення міжнародного авторитету України. У той час було досягнуто значних успіхів у розвитку власного законодавства, яке визнавало народ України єдиним джерелом влади і забезпечувало громадянам УНР право безпосередньої участі і формуванні її органів, а також гарантувало громадську та політичну правоздатність і дієздатність, рівність громадян незалежно від статі, віри, національності, освіти майнового і податкового становища, недоторканність особи, її життя, листування, забороняло смертну кару, катування та інші дії, що принижують людську гідність, тощо. У законодавстві УНР було відображено принципи рівності, справедливості, що проявлялося, зокрема, у рівності всіх перед законом, виборчих прав тощо. Законодавча діяльність Центральної Ради ґрунтувалася на дотриманні правових

принципів доцільності, демократичності й справедливості. Вони мали на меті врегулювати суспільні відносини в державі та розв'язати кризові явища, насамперед у земельних правовідносинах, гуманітарній сфері та економічному секторі.

24 серпня 1991 р. Україна проголосила відродження своєї державної незалежності. Це було лише першим, хоч і дуже важливим кроком на шляху до створення міцної, демократичної, правової держави. Розбудова цієї держави – непростий, тривалий та еволюційний процес, у якому Україна має великий державотворчий досвід історичного розвитку. Незалежна Україна – це лише новітній етап у безперервному розвитку української державності, яка бере початок із Київської Русі. Україна належить до однієї з найдавніших європейських держав, а українці – давня європейська нація зі своєю праісторією і трипільською культурою, якій понад 5 000 років.

*За редакцією
координатора актуальної теми
“Історико-правова доктрина української державності”,
доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка
ІГОРЯ БОЙКА*